

SEMINARIERAPPORT FRÅN

Kulturarvet - det nya militära målet i modern krigföring

Ett seminarium för att uppmärksamma 50-årsminnet av 1954
års Haagkonventionen den 10 november 2004

*Från kulturarvsseminariet den 10 november. Från vänster Lazar Sumanov, Gadi G. Y. Mgoomezulu,
och Christina von Arbin. Foto: Bengt OH Johansson 2004*

Seminarierapportens innehåll:

Inledning	s. 2
Message from Mounir Bouchenaki Assistent Director - General for Culture, UNESCO	s. 2
The development of the Unesco 1954 Hague Convention throughout 50 years Gadi G. Y. Mgoomezulu, Director of the Division of Cultural Heritage, UNESCO	s. 3
Kulturarvet i folkkrätten Professor Ove Bring samt Pål Wrangé, folkrättsjurist på UD (utdrag ur <i>Utmärkning av kulturegendom -enligt 1954 års Haagkonvention om skydd för kulturföremål i händelse av väpnad konflikt</i> , Riksantikvarieämbetet 1996)	s. 5
Haagkonventionen i Sverige – Ansvarsfördelning och arbetsläge Birgitta Hoberg, avdelningsdirektör på Riksantikvarieämbetet	s. 7
Sveriges roll i världen: Erfarenheter från FN-uppdrag på Balkan Överste 1 Ulf Henricsson	s. 12
Kulturarv utan Gränser och Blue Shield Bengt O.H. Johansson, ordförande i Kulturarv utan Gränser	s. 13
Internal conflicts: the example of Macedonia Lazar Sumanov från ICOMOS, Makedonien (<i>Lazar Sumanov beskriver i sin text hur arbete för att skydda kulturarvet kan bedrivas följt av ett kronologiskt exempel på hur det makedonska kulturarvet har drabbats av förstörelse.</i>)	s. 18
1. Cultural Heritage of Macedonia Exposed to Danger- Prior, During and After the Armed Clashes	
2. Cultural Heritage under Threat: Prior, During and After the Armed Clashes- the Macedonia Case. Chronology of Events; February 2001- February 2002	
Referat av paneldebatt med Per Örneus, kansliråd, chef för humanitära gruppen Utrikesdepartementet samt föredragshållarna. Moderator överintendent Christina von Arbin, Statens försvarshistoriska museer	s. 26

Inledning

Åren efter andra världskriget bildades en rad FN-organ, bl.a. Unesco (1946) som inrättades för att arbeta för fred och säkerhet genom samarbete mellan länder inom utbildning, vetenskap och kultur. Några år senare togs initiativet till vad som kom att bli Haagkonventionen, kulturområdets motsvarighet till Genèvekonventionen. Den slutliga konventionstexten om skydd för kulturföremål antogs i Haag år 1954 och är en konvention om skydd för kulturföremål i händelse av väpnad konflikt. Redan i fredstid skall vissa åtgärder vidtas för att göra konventionen verkningsfull.

Idag är det femtio år sedan Haagkonventionen skrevs under och mycket har förändrats sedan dess. Den moderna krigföringen tar sig allt brutalare uttryck i angrepp mot civilbefolkningen; att skända och förstöra motståndarnas kulturminnen har blivit ett markant inslag i etnisk rensning. De senaste årens krig och stridigheter i f.d. Jugoslavien, Mellanöstern och Afrika har visat på behovet av att stärka skyddet för kulturarvet under väpnade konflikter. Detta har lett fram till en granskning av Haagkonventionen och dess ställning, funktion och eventuellt behov av förnyelse.

För att uppmärksamma 50-årsfirandet av 1954 års Haagkonvention arrangerades seminariet *Kulturarvet - de nya moderna målet i modern krigföring* av Riksantikvarieämbetet, Försvarshögskolan, Icomos och Kulturarv utan Gränser. Seminariet hölls på Försvarshögskolan den 10 november 2004. Bland föreläsarna fanns Gadi G. Y. Mgomezulu, chef på Unescos kulturarvsavdelning i Paris, Lazar Sumanov från ICOMOS, Makedonien, professor Ove Bring från Försvarshögskolan, Pål Wrangle, folkrättsjuristen från UD, Bengt O.H. Johansson, ordförande för Kulturarv utan Gränser, Birgitta Hoberg, avdelningsdirektör på Riksantikvarieämbetet samt Överste 1 Ulf Henricsson. I denna rapport har några av föredragen, i något fall bakgrundsmaterial till föredraget samt ett referat av den paneldebatt som avslutade dagen samlats.

Message from Mr Mounir Bouchenaki

Assistent Director- General for Culture, UNESCO
(delivered by Mr Gadi G. Y. Mgomezulu)

First of all, I most sincerely regret that I am unable to be with you today on this important occasion marking the fiftieth anniversary of the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, a real Magna Charta of the protection of cultural heritage during hostilities.

The Hague Convention is not only an international agreement focused exclusively on the protection of cultural property in the event of armed conflict; it is first and foremost a visionary document conveying in its Preamble an eternal message that "damage to cultural property belonging to any people whatsoever means damage to the cultural heritage of all mankind, since each people makes its contribution to the culture of the world".

This message is more than important in our contemporary world which, alas, witnesses every day the horror of numerous armed conflicts resulting in the loss of human lives and the destruction of cultural heritage. For this reason, the international community should, through international standards, do its utmost to protect human lives and existing cultural heritage.

When celebrating the fifty years of the Convention, we must bear in mind that this is not only a moment of commemoration; it is also a moment of stocktaking and lesson-learning. We must carefully evaluate our experience of the last fifty years in order to better protect cultural property in future both in peacetime and wartime. Regardless of its origin or that of its creators, cultural property must be preserved to be passed over to future generations so that they can learn about and appreciate the creativity of our predecessors. Cultural property is a common legacy and shared responsibility.

To conclude, let me take this opportunity to express my sincere thanks to the Swedish authorities for convening this important meeting. I wish you every success in your discussions.

The development of the Unesco 1954 Hague Convention throughout 50 years

Gadi G. Y. Mgomezulu, Director of the Division of Cultural Heritage,
UNESCO

Ladies and Gentlemen,

On behalf of the UNESCO's Assistant Director-General for Culture, I have great pleasure in addressing this important Conference dedicated to the fiftieth anniversary of the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (in short, the Hague Convention), the first international treaty of a world-wide vocation which is focused exclusively on the protection of cultural property in the event of armed conflict.

First of all, I would like to warmly thank the Swedish authorities and, in particular, the Swedish Foundation Cultural Heritage without Borders, the Swedish National Heritage Board and the National Defense College for hosting this important event in Sweden, a country with a substantial record in the protection of human rights and international humanitarian law. The organization of this meeting bears witness to the importance given by the Swedish authorities to the protection of cultural heritage.

Allow me to start my speech by paraphrasing the famous phrase of the former United States President Ronald Reagan using during the presidential campaign - Are we better off with the Hague Convention? The reply is definitely affirmative.

During the fifty years of its existence, the Hague Convention has contributed to the protection of cultural property during a number of conflicts such as the Middle East conflict or the conflict in the former Yugoslavia. However, we have also witnessed the destruction of cultural property despite the Hague Convention or even in total disregard of this agreement. Such disregard is - unfortunately - nothing specific to the Hague Convention and nothing new in international humanitarian law. History has shown how often the operational needs of an armed conflict lead belligerents to disregard at least some of their existing obligations.

As with any international treaty, the primary responsibility for the implementation of the Hague Convention lies with its States Parties. They are currently one hundred and eleven. I am pleased to be able to say that Sweden has been party to the Hague Convention and the 1954 Protocol since 1985.

States Parties are to implement, in peacetime, basic obligations under the Convention such as preventive measures, creation of special military units responsible for the protection of cultural property, inclusion in its penal code or code of military justice of a provision (provisions) penalizing offences against cultural property or wide dissemination of the Convention within the military or the general public. If such an implementation fails, then it is difficult to believe that the protection of cultural property expected under the Convention will be effective in wartime. In other words, a meticulous peacetime implementation of the preventive measures is therefore crucial.

Another challenge facing international humanitarian law lies in the character of contemporary armed conflicts. Unlike the major conflicts in the first part of the twentieth century, many current armed conflicts are of non-international character often taking place in the situation of a total collapse of the State administration and with the participation of several warring factions. One should bear in mind that persons taking part in rebel movements have no knowledge, or at best a very limited knowledge of international humanitarian law. In addition, and with regard to the Hague Convention in some cases the destruction of cultural property is deliberate in order to diminish the culture of the adversary and/or to humiliate him and to inflict on him an emotional pain.

Four means will contribute to improve the situation: awareness-raising; promotion, ratification and implementation of the Hague Convention and its two 1954 and 1999 Protocols; increased international co-operation; and penal sanctions against offenders of crimes against cultural property.

The UNESCO Secretariat is very active in promoting the Hague Convention in particular through dissemination of information targeting essentially the general public. In this regard, this year a user-friendly Information Kit on the Hague Convention and its two Protocols was published. Copies of the Kit are available in this meeting room. With regard to a professional public, we published in English, French and Spanish an article-by-article commentary on the Hague Convention; the Russian version is currently being processed. Just to give you one more example: in 1995 the Secretariat published and widely disseminated the overall periodic report on the implementation of the Hague Convention and we are currently finalizing the 2005 overall periodic report on the implementation of the Hague Convention and its two Protocols.

To increase the number of States party to the Hague Convention, we are encouraging States not party to the Convention and/or its two Protocols to ratify this important instrument. The last such appeal was made by the Director-General this year.

Ladies and gentlemen,

Not all geographical regions of the world are equally represented in the Hague Convention and its two Protocols. For example, approximately 86 % of the States of Europe and North America are represented in the Convention. By comparison, only approximately 43 % of the States of the African region are party to the Convention. This situation must be improved if we wish to strive for the universality of this agreement. We also need to involve more major military super- powers as well as regional powers. Any instrument of international humanitarian law stands or falls on such participation.

Unfortunately, awareness-raising and promotion no longer work in case of crimes against cultural property. In such a case, we have only one solution - to bring the perpetrators of such crimes to justice and to sanction their behavior. Let me point out that the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia has recently sanctioned the destruction of cultural property, according to its Statute. Since the creation of that Tribunal, the Secretariat has been working with it and contributed by providing evidence concerning the attacks against Dubrovnik taken as cultural heritage.

As I said at the beginning, the improvement in the protection of cultural property relies primarily on an accurate and effective implementation of the protective obligations under the Convention by its States Parties. Let me reiterate that the Secretariat of UNESCO is available and ready to assist Member States in different ways, by providing basic general information as well as an expert advice on national legislation implementing the Hague Convention and/or its two Protocols.

To conclude, let me rejoice over the fact that we are here celebrating the fiftieth anniversary of the Hague Convention and its 1954 Protocol. We should not, however, forget that only proper national implementation, combined with international co-operation and exchange of national experiences may ensure an effective protection of cultural heritage during hostilities.

Kulturarvet i svensk folkrätt

Föredrag av professor Ove Bring samt Pål Wrangé, folkrättsjurist på UD.

Texten nedan är ett utdrag ur *Utmärkning av kulturegendom -enligt 1954 års Haagkonvention om skydd för kulturföremål i händelse av väpnad konflikt*, Riksantikvarieämbetet 1996.

1907 års Haagkonventioner och tiden till och med andra världskriget

Tanken på att skydda kulturvärden av alla slag mot effekterna av en väpnad konflikt är gammal. Frågan kom emellertid inte att tas upp till behandling på allvar förrän i början av 1900-talet. Ett krig var då inte längre en angelägenhet enbart för ländernas krigsmakter, utan kom att drabba civilbefolkningen i allt större utsträckning. På initiativ av tsar Nikolaus II av Ryssland sammanträdde representanter från 26 regeringar i Haag sommaren 1899 för att förhandla om nedrustning och krigets lagar. En andra konferens ägde rum i Haag 1907. Denna resulterade i tretton konventioner som skulle reglera formerna för ländernas handlingar och umgängesformer under krig, neutralitet och ockupation. Av dessa är nio alltså i kraft. Sverige ratificerade flertalet av konventionerna den 20 november 1909.

Den viktigaste av konventionerna är den fjärde, om lagar och bruk i lantkrig. I avd. II i lantkrigsreglementet finns klart uttalade regler för kulturarvet. Av artikel 27 framgår:

"Vid belägringar och bombardemang böra alla nödvändiga åtgärder vidtagas för att i möjligaste mån skona byggnader avsedda för gudstjänst, konst, vetenskap och välgörenhet, historiska monument, ävensom sjukhus och uppsamlingsplatser för sjuka och sårade under förutsättning att dessa byggnader och platser inte samtidigt användas för militära ändamål.

Det åligger de belägrade att utmärka byggnader eller uppsamlingsplatser av ifrågakartande art genom särskilda synliga tecken, som på förhand skola meddelas den belägrade."

Under första världskriget ödelades en stor del av det kulturella arvet i de länder som berördes av kriget. Enligt internationell rätt bedömdes detta ha skett i strid med 1907 års Haagkonvention. Den förberedande fredskonferensen i Versailles aviserade att den eller de länder som brutit mot konventionen skulle bestraffas. En undersökningskommission tillsattes, men kom inte till något resultat. Allmänt konstaterades emellertid att skyddet för kulturvärdena inte varit tillräckligt eller effektivt samt att den militära tekniken under det första världskriget haft en styrka och effektivitet som inte kunnat förutses. Om kulturvärdena skulle skyddas måste det ske efter en i förväg uppgjord plan, där lösa föremål så långt möjligt flyttades ur stridszonen. En interamerikansk pakt i Washington till skydd för museer och kulturhistoriska byggnader (Roerichpakten) undertecknades 1935.

Pakten föreskriver att utpekad skyddsvärd egendom skall utmärkas med en flagga. Samtidigt togs frågan om kulturarvets skydd upp på internationell nivå inom museiväsendet. Detta resulterade i rekommendationer om att man borde identifiera skyddsvärd egendom och planera så att flyttbara föremål förs undan till skyddsrum.

Vid andra världskrigets början hade inga nya lagar eller överenskommelser tillkommit på internationell nivå. Erfarenheterna om hur ett verksamt skydd skulle kunna organiseras medförde emellertid att man hade bättre beredskap att ta itu med skyddsfrågorna i de berörda länderna.

1949 års Genèvekonventioner med tilläggsprotokoll

Den ödeläggelse som andra världskriget medförde gjorde det uppenbart att det var nödvändigt att humanisera krigets lagar. Internationella Röda Korset tog därför initiativ till överläggningar i Genève 1949 i syfte att bearbeta de internationella konventioner som är avsedda att skydda krigets offer. Någon konvention till skydd för kulturarvet utarbetades emellertid inte vid detta tillfälle.

Vid en konferens i Genève 1977 antogs två tilläggsprotokoll till 1949 års Genèvekonventioner. I tilläggsprotokoll I rörande skydd för offren i internationella väpnade konflikter stadgas i del IV, avdelning 1, kapitel III, artikel 53 följande om skydd för kulturell egendom och platser avsedda för religionsutövning.

"Utan intrång i bestämmelserna i Haagkonventionen den 14 maj 1954 för skydd av kulturell egendom i händelse av väpnad konflikt och andra tillbörliga internationella konventioner, är det förbjudet

- a) att begå fientlig handling riktad mot historiska minnesmärken, konstverk eller andra platser avsedda för religiösa ändamål, vilka utgör folkens kulturella eller andliga arv;
- b) att använda denna egendom såsom stöd för militära intressen;
- c) att utsätta denna egendom för repressalieanfäll.

I tilläggsprotokoll II rörande skydd för offren i icke-internationella väpnade konflikter finns motsvarande bestämmelse intagen i del IV, artikel 16.

Sverige ratificerade tilläggsprotokollen den 31 augusti 1979.

1954 års Haagkonvention om skydd för kulturföremål

Då Unesco bildades 1948 infördes i organisationens konstitution en bestämmelse om att organisationen skall trygga och värna om hela mänsklighetens arv av böcker, konstverk och historiska och vetenskapliga minnesmärken samt ta initiativ till sådana

internationella överenskommelser som kan anses nödvändiga för detta. Ett första utkast till en konvention för kulturområdet motsvarande Genèvekonventionerna utarbetades inom Unesco 1951 och behandlades vid en konferens i Paris året därpå. Den 14 maj 1954 antogs den slutliga konventionstexten vid en konferens i Haag. Av de 56 deltagande staterna undertecknade 37 konventionen och 22 även tilläggsprotokollet. Numera har 85 länder anslutit sig. Det kan noteras att nya stater som Kroatien och Slovenien har tillträtt konventionen.

Regeringen beslöt den 13 september och den 13 december 1984 att ansluta sig till konventionen respektive tilläggsprotokollet. Anslutningsinstrumentet deponerades hos Unesco den 22 januari 1985 och konventionen trädde för Sveriges del i kraft den 22 april 1985.

Unesco har dessvärre inte fått önskat genomslag för 1954 års Haagkonvention. De stater som undertecknat konventionen har med få undantag underlåtit att vidta de åtgärder som föreskrivs i denna. Unesco:s förmåga att kraftfullt agera i konfliktsituationer har också ifrågasatts. De senaste tio årens händelser, särskilt i f.d. Jugoslavien, Kambodja, Mellanöstern och Afrika har å andra sidan klart visat på behovet av att uppmärksamma och förstärka skyddet för kulturarvet i samband med väpnade konflikter. Under 1990-talet har detta lett till överväganden om konventionens ställning och utnyttjande inom Unesco.

I syfte att göra konventionen effektivare beslöt Unesco 1993 att uppdra till professor Patrick J. Boylan att göra en studie av konventionen och dess användning. Studien resulterade i en rad förslag riktade till bl.a. Unesco, FN och de stater som undertecknat konventionen. Arbetet har därefter förts vidare i samarbete mellan Unesco och företrädare för holländska departement och myndigheter. Vid ett möte i Lauswolt 1994 utarbetades ett konkret förslag till nya bestämmelser utan att man tog ställning till om dessa skulle ersätta konventionstexten eller bilda underlag för ett tilläggsprotokoll. Detta förslag har därefter granskats vid ett expertmöte som anordnats av Unesco i Paris 1994. Vid detta möte aktualiserades också behovet av en tydligare information om anknytningen mellan 1954 års Haagkonvention, 1949 års Genèvekonventioner med tilläggsprotokoll och FN:s fredsbevarande insatser. Vid ett möte mellan konventionsstaterna i anslutning till Unesco:s generalkonferens i Paris hösten 1995 antogs en resolution, av vilken framgår att man skall fortsätta processen med att modernisera och förstärka konventionens bestämmelser.

Haagkonventionen i Sverige – Ansvarsfördelning och arbetsläge

Birgitta Hoberg, avdelningsdirektör på Riksantikvarieämbetet

Mina damer och herrar,

Jag heter Birgitta Hoberg och arbetar med internationella frågor på Riksantikvarieämbetet. Ett av mina många bevakningsområden är 1954 års Haagkonvention om skydd för kulturföremål i händelse av väpnad konflikt. Jag är också styrelseledamot i Stiftelsen Kulturarv utan Gränser, som arbetar i Haagkonventionens anda och president i svenska ICOMOS, The National Committee on Monuments and Sites, en av parterna i Blue Shield nätverket.

Regeringen beslöt den 13 september och den 13 december 1984 att ansluta sig till 1954 års Haagkonvention respektive det första tilläggsprotokollet. Anslutningsinstrumentet deponerades hos Unesco den 22 januari 1985 och konventionen trädde i kraft för Sveriges del den 22 april 1985. Som vi hört av Unescos representant tidigare har ett andra

tilläggsprotokoll utarbetats och beslutats 1999 av Unescos Generalförsamling, som gör konventionen tillämplig också i interna konflikter. Det andra tilläggsprotokollet har för övrigt trätt i kraft i dagarna, sedan tillräckligt många länder anslutit sig. Detta andra tilläggsprotokoll var nödvändigt eftersom krigföringen sedan 1954 förändrats från krigföring mellan länder till interna konflikter, inbördeskrig och att sådan krigföring också behövde regleras.

Haagkonventionen har tyvärr inte fått den anslutning och framgång i Unescos medlemsländer som man skulle kunna önska. Jämfört med 1972 års Världsarvskonvention har bara litet mer än hälften så många länder skrivit under 1954 års Haagkonvention. Som vi har hört har anslutna stater med några få undantag ej heller vidtagit de åtgärder som föreskrivs i konventionen. Unesco har inte heller haft en organisation inom sig för att driva frågorna, som man t.ex. har för Världsarvskonventionen, med särskilt sekretariat, en Fond för bidrag och så vidare. Genom det andra tilläggsprotokollet tillskapas nu en förstärkt organisation inom Unesco, likt den som finns för Världsarvskonventionen.

Konventionen kallas i militära kretsar för kulturkonventionen, eftersom den reglerar hur militär makt ska förhålla sig till kulturarvet vid väpnade konflikter, och för att skilja den från det antal Haagkonventioner från 1800-talets slut och 1900-talets början, som Sverige tidigare undertecknat.

Sverige deltog i överläggningarna vid tillkomsten av 1954 års Haagkonvention men hade vid den tiden inte mandat att skriva under. Svenska regeringen som normalt är duktigt på att ansluta sig till konventioner inom kulturområdet, kom att dra på beslutet om en svensk anslutning. Riksantikvarieämbetet fick så småningom ett utredningsuppdrag som syftade till att undersöka de juridiska och ekonomiska konsekvenserna av en svensk anslutning till konventionen.

Riksantikvarieämbetets slutsatser i mycket komprimerad form blev följande:

Det fanns redan i Sverige sedan 1960-talet en organisation och planering för skydd av byggnader och undanförelse av föremål. Några ändringar i svensk lagstiftning behövdes inte; däremot föreskrifter som reglerade den ansvarsfördelning och de arbetsinsatser som erfordrades. Kulturarvet hade dessutom genom tidigare undertecknade konventioner ett skydd, t.ex. 1949 års Genèvekonvention med tilläggsprotokoll. Riksantikvarieämbetet menade också att de monument som skulle omfattas av skydd, redan fanns i kretsen av det nationella arvet och således var relativt väl dokumenterat och lagskyddat.

På kostnadssidan fanns en post avseende skyltning av utvalda objekt, med konventionens speciella kännetecken. Här bedömde Riksantikvarieämbetet att skylttillverkning och utmärkning skulle kunna ske inom de ekonomiska ramar för bidrag till kulturhistoriskt värdefull bebyggelse som står till kulturmiljövårdens förfogande och skulle kunna ske successivt allteftersom planer för skydd togs fram och fastställdes i länen.

Vad menas då med kulturegendom enligt 1954 års Haagkonvention?

Med kulturegendom menas utan hänsyn till ursprung eller äganderätt,

a) fast och lös egendom av stor betydelse för varje folks kulturarv, såsom minnesmärken, kyrkliga och profana, av arkitektonisk, konstnärlig och historisk art; arkeologiska miljöer; grupper av byggnader som i sin helhet har historiskt eller konstnärligt intresse; konstverk; manuskript, böcker och andra föremål av konstnärligt, historiskt eller

arkeologiskt intresse; såväl som vetenskapliga samlingar och betydande samlingar av böcker eller arkiv eller av reproduktioner av de objekt som ovan beskrivits

b) byggnader vars huvudändamål är att vara förvarings- och utställningsplats för sådan lös kulturegendom som anges under a) såsom museer, bibliotek arkiv och skyddsrum som i händelse av väpnad konflikt kan ge skydd för den lösa kulturegendom som anges under a)

c) centra som inrymmer ett stort antal av sådan kulturegendom som anges under a och b och som i det följande kallas för centra för minnesmärken.

I konventionen avses med ”skydd av kulturegendom” skydd och respekt för sådan egendom. Kulturegendomsbegreppet är således mycket brett i Haagkonventionen.

I Sverige har 1954 års Haagkonvention haft sin hemmahamn på Kulturdepartementet, nu i det sammanslagna Kultur- och Utbildningsdepartementet, där frågor om kulturarvet hanteras. Försvarsdepartementet är givetvis en viktig samverkanspartner i konventionsarbetet på nationell nivå. Riksantikvarieämbetet som statlig central kulturarvsmyndighet.

Ansvar preciseras i förordningar.

I totalförsvarets folkrättsförordning (1990:12) finns föreskrifter för tolkningen och tillämpningen av den internationella humanitära rätten i väpnade konflikter enligt 1949 års Genèvekonventioner med tilläggsprotokoll och 1954 års Haagkonvention om skydd av kulturföremål. Av 25 § i förordningen (ändrad senast 1994:653) framgår följande:

Riksantikvarieämbetet skall under fredstid vidta de förberedelser som behövs för att utmärka sådan kulturegendom som avses i artikel 17 punkt 2 a) i den i första stycket nämnda konventionen. Riksantikvarieämbetet skall efter samråd med Försvarsmakten meddela de föreskrifter som behövs för hur uppgiften ska utföras.

Riksantikvarieämbetet har också utfärdat sådana föreskrifter som återfinns i Statens kulturråds författningssamling som nr 1997:1.

Föreskrifterna bygger på den organisation som kulturmiljövården har, dvs Riksantikvarieämbetet är Sveriges centrala myndighet för kulturarvsfrågor medan förvaltningen av lagstiftning, detaljplanering, bidragsgivning m.m. sker på länsstyrelserna där det finns enheter för kulturmiljövård. Föreskrifterna har också som utgångspunkt de olika skyddsnivåerna i Haagkonventionen, objekt av global betydelse och objekt av nationell betydelse;

Det ankommer på Riksantikvarieämbetet att peka ut egendom av internationell betydelse, s.k. särskilt skydd, d v s i princip sådan egendom som utpekats också som Världsarv enligt 1972 års Konvention om skydd för Världens Natur- och Kulturarv. Riksantikvarieämbetet ska samråda med försvarsmakten innan förteckningar och förslag insänds till Regeringen avseende såväl 1954 års som 1972 års konvention.

Det ankommer på länsstyrelsen att peka ut egendom av nationell betydelse, s.k. övrig kulturegendom. För länsstyrelserna gäller att göra ett ytterst restriktivt urval av de nationellt mest betydelsefulla objekten i sitt län samt att samråda med försvarsmakten om urvalet för att ge garantier för att dessa inte ligger för nära militära mål, eller används för

militära ändamål. Länsstyrelserna ska upprätta förteckningar över objekt som avses utmärkas, planera för utmärkning samt svara för utmärkningen.

För båda gäller att utmärkning ska ske med skyltar med konventionens speciella kännemärke.

Sammanfattningsvis är det således Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna som i samråd med försvarsmakten centralt och regionalt som ska se till att förpliktelserna när det gäller utpekande av objekt och skyltning ska komma till stånd.

När föreskrifterna var ett faktum ansåg Riksantikvarieämbetet att det fanns behov av en rådgivningsskrift till länsstyrelserna för att komma igång med arbetet att utpeka kulturegendom. Riksantikvarieämbetet utarbetade i samråd med Försvarsmakten skriften

UTMÄRKNING AV KULTUREGENDOM

Enligt 1954 års Haagkonvention om skydd för kulturföremål i händelse av väpnad konflikt som utkom och distribuerades till landets länsstyrelser 1996.

Skriften finns som PDF-fil på riksantikvarieämbetets hemsida med adress www.raa.se

I skriften beskrivs skyddet av kulturarvet i folkrätten, föreskrifter och bestämmelser, och Riksantikvarieämbetets tolkning av hur Haagkonventionen ska tillämpas. Frågan om urval ägnas stort utrymme.

De internationellt värdefulla objekten som det ankommer på Riksantikvarieämbetet att precisera finns i kretsen av de nu 13 Världsarven, men där naturobjekten får räknas bort, dvs Laponia och Höga kusten. Även större landskapsavschnitt är omöjliga att skydda. Man måste i så fall bryta ner dem till monumentnivån.

Kulturegendom av nationell betydelse är i ett land som Sverige ganska många till antalet. Vi har inom kulturmiljövården ägnat oss åt dokumentation av kulturarvet sedan 1600-talets mitt och kunskaperna om det nationella kulturarvet är stort. Det finns några tusen kulturobjekt som har nationell betydelse och som är skyddade enligt kulturmiljövårdens speciallagstiftning och som i princip skulle kunna omfattas av skydd enligt Haagkonventionen. Riksantikvarieämbetet har intagit den ståndpunkten att det inte är realistiskt att ha med alla lagskyddade objekt utan ta med ett restriktivt och representativt urval av de nationellt mest betydelsefulla objekten i varje län. En sådan syn har också fått gehör hos de militära myndigheterna.

Särskild planering sker här men centra för kulturegendom, skyddsrum och undanförsel lokaler för lös kulturegendom ska givetvis inkluderas i såväl Riksantikvarieämbetets som Länsstyrelsernas planering i samverkan med länsstyrelsernas Försvarsenheter.

De grundläggande insatserna och de grundläggande dokumenten som riksantikvarieämbetet under 1990-talet tog fram har lett till få aktiviteter. Skyltning med konventionens särskilda tecken har till exempel medvetet inte skett. Vi känner en lätt frustration inför skyltfrågan i en tid då alla platser, likt företag, ska ha sin egen logotype. Kommer Haagkonventionens "Blue Shield" att drunkna i platsens egen logo, Världsarvslogotypen, sevärdhetskringlan i form av S:t Hanskorset? Många länder har medvetet valt Blue Shield som tecken för sevärdhet och monument och sålunda gjort logon och dess innebörd känd redan i fredstid. Men det har inte vi i

Sverige. Här finns frågor att bearbeta och utreda, huruvida vi ska planera för skyltning i fredstid men inte sätta upp skyltar förrän vi är i ett skarpt läge. Just nu är det detta scenario som gäller. Ock kommer då försvarsmaktens personal att känna till logons innebörd ?

Riksantikvarieämbetet laborerade tentativt med 9 objekt till Unesco för några år sedan för inskrivning i Hagkonventionens register för ”special protection”, men den slutliga inskrivningen återstår och då talar vi om världsarvsklass och den högsta skyddsklassen, s.k. special protection. Världsarven blivit fler och det finns anledning att titta närmare på vilka som kan och ska anmälas in.

Föreskrifter och allmänna råd till länsstyrelserna kom i en tid med förändrat politiskt läge i vår del av världen i och med Sovjetunionens fall. Det kalla kriget var över och en fredstida planering för krig och krigsfara kändes avlägsnare än tidigare. Vare sig Riksantikvarieämbetet eller Länsstyrelserna har mot denna bakgrund prioriterat just arbetet med Haagkonventionen. En länsstyrelse av 20 har gjort sitt urval hittills. Vissa tecken tyder dock på att folkrättsjuristerna vid länsstyrelserna på senaste tiden visat intresse för planeringsfrågorna.

När det gäller den s k lösa kulturegendomen, lösa, flyttbara föremål som museiföremål, böcker arkivalier, kyrkliga inventarier m.m. har det genom svenska bestämmelser om undanförel och förstöring i händelse av krig och krigsfara åtminstone sedan 1960 funnits bestämmelser. Även här gäller Haagkonventionen. Planering har skett och är dokumenterad. Den har avsett skyddsrum i vissa fall men oftast har undanförelsen avsett förflyttning till lokaler som bedömdes ligga utanför stridszon i de scenarier som fortlöpande upprättas av försvarsmakten. Även här finns ett uppdateringsarbete och en ny planering att göra, liksom en inventering av skyddsrumskapacitet för undanförel och skydd i Haagkonventionens anda. Här är ett flertal aktörer berörda, länsstyrelser, kommuner, räddningsverk, beredskapsmyndigheter, museer, kyrkliga myndigheter m fl.

Vi på Riksantikvarieämbetet anser nu att tiden är mogen att på nytt ta tag i frågan och ser denna seminariedag som en god startpunkt för att aktivera både oss själva centralt och tillsammans med länsstyrelserna regionalt. Hur exakt det ska gå till och med vilken ambitionsnivå över tiden återstår att diskutera mellan berörda myndigheter.

Jag skulle vilja dra en parallell mellan Haagkonventionen och Världsarvskonventionen som i någon mån berörts här. Den beslutande kommittén över UNESCOs Världsarvskonvention från 1972, har genom att tidigt producera ”Operational Guidelines” och som ändras över tiden, vässat argument och hittat former för en rationell och ansvarsfull hantering av frågorna och genom de goda exemplen och uppföljning underlättat ett bevarande av hela mänsklighetens kulturarv för Unesco:s medlemsländer. För Haagkonventionen tog det 50 år att genom 2:a tilläggsprotokollet tillskapa en liknande organisation som underlättar och stöder medlemsländernas arbete med konventionen. Konventioner ska inte bara implementeras i det egna landet. Unesco uppmanar också till internationellt samarbete mellan undertecknarna. Sverige är känt för sitt stöd till fattigdomsbekämpning, demokratiutveckling och katastrofbistånd. Man skulle därför önska att det svenska katastrofbiståndet alltid innehöll också stöd till kulturarvet i Haagkonventionens anda likt det som skett i Bosnien genom Kulturarv utan gränser. Sverige borde också ta steget till att ha kulturarvsspecialister i svensk FN-trupp.

Sveriges roll i världen: Erfarenheter från FN-uppdrag på Balkan

sammandrag av anförande av Överste 1 Ulf Henricsson

Överste 1 Ulf Henricsson menar att kulturen alltid har varit ett mål i krigföring. Frågan är om det egentligen handlar om ett politiskt eller ett militärt mål.

Vid krigsutbrottet 1992 var Jugoslavien ett sekulariserat land. Det var därför inte de olika religionerna i området som utlöste kriget, utan de politiska ledarna, främst de serbiska. Att ledarna sedan fick ett inte obetydligt stöd av prästerskapet är dock sant. Under konflikten blandade inte minst media ihop etniska grupper och religion; man talade och skrev om serber, kroater och muslimer. Skall man hålla sig till etniska grupper så är det serber, kroater och bosniaker. Vill vi dela in dom efter religion blir det ortodoxa, katoliker och muslimer. Det blir lätt fel om man blandar äpplen och päron.

Vad är det som egentligen driver oss att ge oss på kulturarvet i militära konflikter? Inte minst i inbördeskrig är respekten för folkrätten begränsad och militära förband grupperas alltför ofta i omedelbar närhet av folkrättsligt skyddade platser som sjukhus och kulturarv. Dom militära förbanden är dock fortfarande tillåtna mål även om risken att träffa den skyddade platsen är stor. Alternativen för motståndaren är då två; skjut och riskera bli fördömd på grund av du träffade ett skyddat objekt eftersom din motpart inte kommer att ha kvar några militära förband när han visar skadorna för media. Det andra alternativet är att inte skjuta alls vilket kommer att leda till att motståndaren i än högre grad utnyttjar denna form av otillåtet skydd. På det viset blir bland annat kulturarvet lovligt militärt mål och ett medel i propagandan.

Henricsson talar om Mary Kaldors bok *New and old wars* från 1999 där makt, pengar och egendom anges som de intressen som ligger bakom angrepp. Dessa olika intressefaktorer kan med stor framgång användas som propagandamedel för att motarbeta kunskap och spä på folks rädsla och hat. Henricsson berättar om staden Vares som innan kriget beboddes av kroater, bosniaker och serber. Under kriget ockuperades staden i omgångar av kroater, serber och sist bosniaker. Etnisk rensning, brännande av kyrkor och moskéer och plundring - alla folkgrupperna rekapitulerade samma slags övergrepp på byn. De olika folkgruppernas intresse i staden Vares handlade dock om byns strategiska plats för smuggling och inte primärt om byns kulturella värde. Kulturen och religionen användes som politiska medel i konflikten. Henricsson berättar även om sitt möte med serbiska soldater som slogs eftersom det var det enda arbete som fanns och det enda sättet att få mat.

Människors rädsla och fördomar är en stor fara i krigstid såväl som i fredstid och det enda botemedlet mot detta är kunskap. Henricsson åskådliggör detta med att knyta an till Slavenka Drakulics nya bok *Inte en fluga förnär- krigsförbrytare inför rätta* utgiven 2004, där krigsförbrytare med olika etniska ursprung lagar mat tillsammans på fängelset. Kontentan är att man kan bortse från sin etnicitet då det inte finns några särintressen att ta hänsyn till (se Mary Kaldor).

Även inom det militära finns okunskap. Krigets lagar, de s.k. codes of conduct, fungerar givetvis bara om soldaterna känner till dem. Det är viktigt att tala om dessa frågor både inom såväl som utanför försvaret. Det är även viktigt att i Bosnien- Hercegovina satsa på en återuppbyggnad som verkligen gagnar folket. Man har fått anslag för att bygga upp över hundra moskéer i landet medan det fortfarande inte finns ordentliga skolor. Segregationen mellan etniska folkslag i kombination med ett bistert ekonomisk klimat

med hög arbetslöshet, växande sociala klyftor gör att okunskapen och risken för ytterligare konflikter ökar. Det som kan skapa varaktig fred är trygghet, kunskap och social och ekonomisk rättvisa.

Kulturarv utan Gränser och Blue Shield

Bengt O.H. Johansson, ordförande i Kulturarv utan Gränser

Just när jag satt och gjorde anteckningar för detta anförande meddelar radion att islamska institutioner har bränts i Holland som en hämnd för ett mord på en filmregissör som kritiserat islamska hedersmord. Idag på morgonen meddelas att tre kyrkor brunnit och ytterligare en muslimsk skola. Ännu en etnisk våldsspiral har satts igång mitt i Europa.

I augusti i år gjordes ännu en fruktansvärd upptäckt i BiH i staden Foca i Republika Serbska i Hercegovina, kropparna av försvunna muslimer återfanns i floden under de nedvräta resterna av en 1500-tals moské. Här var det fråga om den yttersta kränkningen av fiendens människovärde.

Det var just kriget i forna Jugoslavien som blev den utlösande faktorn för KuGs bildande - en organisation till solidariskt försvar kulturarvet var det än är i akut hot att förstöras genom katastrofer.

Situationen på Balkan står inte längre högt upp på medias dagordning Men jag tror alla ändå minns att där brändes systematisk etniska markörer som religiösa byggnader, bibliotek och arkiv i 1000-tal. Tre händelser gjorde särskilt intryck på världopinionen: utbränningen av Nationalbiblioteket i Sarajevo, krossandet av bron i Mostar och bombningen av världsarvsstaden Dubrovnik.

Dessutom vill jag här nämna utbränningen av Institutet för Orientstudier i Sarajevo, ett missdåd det talats mindre om. Såväl detta som Nationalbiblioteket förstördes av särskilda granater laddade med fosforladdningar för att effektivt bränna ut husen. I lågorna försvann 1,5 miljoner böcker och över 5 000 handskrivna manuskript och dokument på arabiska, turkiska, persiska och bosniska - produkter av fem sekels ottomansk historia i Europa. I Haagdomstolens rättegång mot Milosevic kallades detta det största bokbålet i modern historia.

Men som det står på Unescos hemsida:

"Varför i krig bry sig om monument när människoliv står på spel?

Familjer flyr?

Barn blir föräldralösa?

En dag är konflikten över...

En dag återvänder människor till sina hem..

På något sätt skall livet byggas upp igen...

Kulturarvet hjälper oss att återskapa sönderbrutna samhällen, ge trygghet och identitet och länka de återvändandes förflutna med samtiden och framtiden."

Kulturarv utan Gränser har sedan 1996 verkat på Balkan, först i BiH och sedan i Kosovo. Här har vi huvudsakligen med Sida-stöd genomfört ett 30-tal restaureringar av katastrofdrabbade kulturbyggnader samt stött museer och arkiv, i synnerhet Nationalmuseet i Sarajevo - också det svårt sargat av kriget. För oss har det varit mycket tydligt att förstörelsen av kulturarvet varit strategiskt dirigerad som en del i kampen om territorium. Det har gällt att utplåna spår av att "de andra" någonsin funnits på plats. Vårt arbete med att återställa förstörda monument har i stället bidragit till att styrka återvändande av fördrivna flyktingar.

En serbisk polischef uttryckte det så här i en intervju 1992: *"När det gäller moskéer räcker det inte med att bara bryta av minareterna. Man måste riva upp grundstenarna så att inte moskén kan byggas upp igen. Om du gör så kommer de alla att vilja ge sig iväg. De kommer att försvinna alldeles av sig själva."*

Nu kan man säga att monumentförstörelse är en gammal gren när ett nytt samhälle skall etableras på ett annats bekostnad. Det gäller krig och det gäller revolutioner. Bastiljens stormning är ett välkänt exempel och störtandet av Vendome-kolonnen (faktiskt en krigssymbol från 1809 års krig) under 1871 års Pariskommun ett annat, för att nu hålla sig till 1800-talets Frankrike och Paris. Och Nazityskland brände synagogor som en del av den etniska rensningen. Men utan att nedvärdera betydelsen av dessa händelser är de fåtaliga i förhållande till vad som hänt och händer under det senaste decenniet när gamla statsbildningar bryter samman inifrån. Här är systematiken och frekvensen en helt annan. Det gör seminariets huvudrubrik berättigad: Kulturarvet är det nya krigsmålet.

Så till hur KuG är uppbyggt:

Vår styrelse består i huvudsak av representanter för arkitektförbunden, riksantikvarieämbetet, Icomos och Icom. Våra stiftare var framträdande kulturpolitiker och företrädare för de ledande humanitära organisationerna Röda Korset och Svenska kyrkan, för fackorganisationer, för Riksantikvarieämbetet och för media.

Vi har f.n. lokalkontor i Sarajevo och Pristina. Vi arbetar tillsammans med lokala organisationer och med lokala entreprenörer och vi försöker i allt vårt arbete bidra till att öka våra samarbetspartners kapacitet. Vi har verkat för att återöppna professionella kontakter mellan de antagonistiska parterna och vi har också öppnat kanaler mot museivärlden och kulturmiljövården i Serbien och Montenegro.

KuGs bildande föregicks av diskussioner med Unesco vid en internationell konferens i Stockholm 1994 anordnad av förre riksantikvarien Margareta Biörnstad som också blev KuGs första ordförande.

Där diskuterades FN truppers möjligheter och mandat att med Haag-konventionen som grund hindra förstörelse av kulturarvet mitt under konflikter.

FN-truppers första mandat är att stoppa krigshändelser och skydda människoliv. Men General Lars-Erik Wahlgren med erfarenheter från många ledande positioner i FNs fredsbevarande styrkor pekade på möjligheten att också agera till skydd för kulturarvet och för vanliga bostäder t.o.m. under irreguljära strider.

Konferensen utmynnade i en appell till Unesco där mötesdeltagarna slog fast att förstörelsen av motståndares kulturarv ingår som en medveten del i nedbrytandet av ett

folk genom tortyr, våldtäkter, fördrivning av människor och dödande. Appellen ligger ute på Unescos hemsida för den som vill läsa den.

Unesco uppmanades verka för att särskilda kulturarvövervakare skulle utses som en del av FNs fredsframtvingande trupper och att all militär FN-personal skulle utbildas i Haagkonventionens innehåll.

Det är glädjande att Unesco i dagarna kommit överens med Italien om att organisera en fast trupp av det slag vi föreslog - en trupp som finansieras av italienska staten under namn av "Kulturens blå baskrar". Truppen kommer att bestå av en kärna av Carabinieri (militärpolisen) och skall vara en skyddsstyrka mot förstörelse och plundring i händelse av krig och naturkatastrofer. Till denna kärna knyts kulturarvsspecialister som kan vara ingenjörer, arkitekter, arkeologer, seismologer, konservatorer och experter på smuggling av konstverk. En utlösande faktor för överenskommelsen var Irak-plundringen och jordbävningen i Bam i Iran som skadade en märklig historisk stad uppbyggd av soltorkat tegel.

Fler länder bör följa efter - varför inte Sverige?

När KFOR testades i Kosovo under det albanska marsupploppet i år räckte inte den organisation och den utrustning man hade till sitt förfogande till. Tyska delen av KFOR stod maktlösa och såg på när en uppretad folkmassa brände ner bysantinska kyrkor från 1300-talet för att slutligt rensa landet från serbiskt inflytande. Man hade soldater och tanks på plats men inte en organisation för att stoppa vandaliseringen. Kanske hade man inte viljan. Kanske stod man och väntade på order från högre ort. Ett undantag - igen - var den italienska bataljonen som sedan Unprofor första dagar insett vikten av att skydda kulturarvet och energiskt gjort det. Också den svenska bataljonen skall ha beröm för att den lyckades avvärja den mesta ödeläggelsen inom sitt område där det stora bysantinska klostret i Gracanica klarade sig oskatt.

Vid stockholmskonferensen 1994 framfördes också tankarna om att bilda en civil internationell NGO för skydd av kulturarvet varhelst det hotades - en organisation som skulle agera riskförebyggande och riskingripande. Det som diskuterades var en modell till det som sedan skulle bli den internationella frivilligorganisationen "Blue Shield" (namnet lånat från Haag-konventionens symbol för kulturminnen).

Blue Shield skulle mot bakgrund av en större ekonomisk fond - en Culture at Risk Fund - agera under extraordinära omständigheter med preventiv rådgivning och första hjälpen. Den första hjälpen föreställde man sig skulle skötas av särskilda räddningsteam bestående av experter från kulturarvsområdet. Initiativet föddes inom ICOMOS men snart anslöt sig ICOM, ICA (International Council of Archives) och IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions).

Man proklamerade sig som en motsvarighet till Röda korset. Formellt bildades organisationen 1996.

Startsvårigheterna blev emellertid betydande. Den stora hjälpfonden misslyckade man att starta och i stället kom man att börja med att bygga upp nationella organisationer på samma sätt som Röda korset har länderavdelningar som också sysslar med det egna landets problem.

Det är med dessa nationellt inriktade kommittéer man lyckats bäst och i dessa har man på många håll arbetat mycket framgångsrikt med förebyggande åtgärder mot brand och naturkatastrofer som hotar kulturarvet. Man samarbetar med försvaret och med brandmyndigheter och andra säkerhetstjänster.

Till Blue Shields åtagande hör att propagera för att de som ansvarar för kulturarvet - från regeringar till institutioner - skall vara medvetna om vikten av förebyggande åtgärder till skydd för kulturarvet. Man vill verka för att beslutsfattare och yrkesverksamma skall förstå vikten av att utveckla förebyggande säkerhetsåtgärder. Jag kan inte låta bli att erinra om ett sådant tankesätt när man i Riksarkivet på Riddarholmen under andra världskriget lät installera den rutschbana för arkivalier som går i en spiral runt arkivets huvudtrappa.

Blue Shield vill också bygga upp ett kontaktnät experter som kan ställas upp när katastrofen inträffar.

Internationella Blue Shield-kommittén var aktiva i förarbetena till Haagkonventionens andra tilläggsprotokoll när det togs fram 1998. Man strävade efter att erkännas som neutralt övervakande organ under väpnade konflikter med mandat som inom sitt område motsvarar Röda korsets. Detta lyckades dock inte men en liten framgång kunde noteras: Blue Shield nämns i protokollet som en rådgivare till den kommitté som skall övervaka konventionen. Man har gjort mindre insatser i övrigt, bl.a. stöd till rädda bibliotek i Irak med hjälp av ”Prins Claus kulturfond” som förbundet sig samverka med Blue Shield.

En nationell Blue Shield-kommitté kan bildas om den förbinder sig följa organisationens grundprinciper och har stöd av alla fyra grundarorganisationer, d v s ICOMOS, ICOM, ICA och IFLA.

Den skall arbeta efter följande principer:

- gemensamma aktioner
- oberoende
- neutralitet
- professionalism
- respekt för kulturell identitet
- grunden för arbetet är icke-vinstdrivande.

Frågan att ställa här och nu är: Finns det behov av att bilda en svensk Blue Shield kommitté? För KuG är ett viktigt skäl att vi i vår styrelse inte har några representanter från arkiv och bibliotekssidan. Inom Icomos och KuG har vi därför velat inbjuda till diskussioner med arkiv och bibliotekssidan om detta. KuG är för sin del inriktat på s k post-disaster insatser, sådana organisationer måste tyvärr finnas. Men vi inser naturligtvis att förebyggande åtgärder är angelägna och om de kommer till stånd mer effektiva än att laga efteråt. Det är som inom hälsovården - förebyggande sjukvård sparar liv och är kostnadseffektivt. (Det innebär dock inte att vi kan stänga sjukhusen).

Jag tror att det finns mycket att vinna om vi kan kanalisera kraften från flera organisationer och yrkesverksamma till skyddet av kulturarvet såväl före, under som efter katastrofer.

Det brukar sägas att i Sverige har vi en grundtro på att katastrofer inträffar i andra länder inte här. Så har det väl också varit i närmare 200 år med undantag för 1800-talets hungerkatastrofer.

Krig är mänskligt att döma inte så nära förestående men åtminstone klimatuppvärmningen tycks ha gjort att översvämningar drabbar oss allt oftare. Sommarens översvämningar i Sydsverige var en hårsman från den stora katastrofen.

Och brand är vi inte förskonade från. I genomsnitt tycke ett byggnadsminne brinna upp varje år. Man noterar med tacksamhet att Riksantikvarieämbetet och Räddningsverket sedan några år samarbetar i frågan om förebyggande av brand i kulturbyggnader. Det är knepiga frågor hur man ordnar utrymning utan att förfula och förstöra de kulturvärden som skall skyddas.

Har vi evakueringsplaner för bibliotek och arkiv när katastrofen slår till? Enligt andra tilläggsprotokollet till Haag konventionen förbinder sig de ratificerande staterna att inom sitt territorium vidta skyddsåtgärder för kulturarvet; att skydda monument mot kollaps på grund av brand eller andra katastrofer, att göra upp evakueringsplaner för arkivalier och föremål eller adekvat skydd av dem på plats.

Och för att återkomma till internationell hjälpverksamhet vid krig och katastrofer. Vi behöver också i Sverige en sammanslutning som snabbt kan rekrytera kulturarvsspecialister av alla slag - inte bara museimän och arkitekter som är KuGs nuvarande kontaktnät.

Ett ex på en fungerande Blue Shield kommitté ger Norge:

Den norska kommittén arbetar med såväl nationella som internationella frågor. Man har tagit initiativ till att få Norge att utarbeta en nationell norsk beredningsplan för kulturarvet i händelse av krig eller naturkatastrof. Man deltar i utbildningen av norska FN-trupper i kulturarvsfrågor. En annan uppgift är att öva påtryckningar på norska myndigheter att ratificera Haagkonventionens andra protokoll och Unesco-konventionen från 1970 om olovlig ut-och införsel av kulturarvsföremål. (Ingen av dessa är lika litet som i Norge ännu ratificerade av Sverige.)

Min slutsats är: Det här är frågor som också behöver uppmärksammas i Sverige. Och när den svenska försvarsmakten tar med skydd av kulturarvet i sina FN-uppdrag - varför inte i form av en kulturens blå baskrar - behövs en svensk Blue Shield som backup!

CULTURAL HERITAGE OF MACEDONIA EXPOSED TO DANGER- PRIOR, DURING AND AFTER THE ARMED CLASHES

Lazar Sumanov

ICOMOS – Macedonia

Lazar Sumanov beskriver i sin text hur arbete för att skydda kulturarvet kan bedrivas följt av ett kronologiskt exempel på hur det makedonska kulturarvet har drabbats av förstörelse.

In lieu of Introduction

Cultural heritage created by human activities has existed under conditions of permanent and latent perils created by both its creator and nature since time immemorial. Sometimes, these are unnoticeable, but sometimes they are the reason for damage or destruction.

History has shown that the perils arising from the activities of man can be more dangerous than those pertaining to nature. This happened and is still happening in Republic of Macedonia – armed clashes.

Unfortunately, the reason for this meeting is the peril arising from the armed clashes.

According to ample knowledge that has been gathered so far in general and by the author, it is evident that each element/structure pertaining to cultural heritage exists so to say in a vicious circle consisting of successive phases. Phase A or phase prior to the beginning of the action of the hazard or the hazards. Phase B or phase in which the hazard or the hazards act and Phase C or phase after the termination of the action of the hazard.

After a certain time upon the termination of phase C, the object or the structure enters again phase A, i.e., the phase prior to the beginning of new actions of the already defined and located hazards or some other new type of a hazard, i.e., as soon as the circle is closed it begins again.

If we decide to accept this global existence of cultural heritage through phases, we could focus our attention on the obligations, per individual phases, of the relevant factors – governmental and non-governmental institutions as well as professionals dealing with cultural heritage at local, national and international level.

Phase A – Prior to the beginning of action of the hazard

According to the knowledge that we have gained so far, we consider this phase to be the longest and the most important. Higher intensity and quality of fulfillment of the obligations within this phase means and contributes to a lower extent of damage, i.e., destruction resulting from the action of the hazard in phase B, i.e., lesser efforts and financial resources for repair of damages in phase B.

Having in mind the existence of systematic protection of cultural heritage in Macedonia for over 50 years, with all its advantages and defects, we would like to point out some main elements, which according to our opinion, are the most important

ones whose complete realization means proper and better treatment of the said cultural heritage. This particularly refers to:

- Inventory, evaluation and proclaiming of the entire cultural heritage;
- Elaboration, processing, systematization, storing, keeping and publication of the entire documentation on the cultural heritage (all types)
- Permanent INSIGHT into the state of the cultural monuments as a basis for elaboration of: 1. A strategy and a programme on permanent MAINTENANCE of cultural heritage; 2. PRIORITY LIST OF URGENT INTERVENTIONS; 3. Short- and long- term programmes for planned treatment of cultural heritage (research, design and taking of conservation-restoration activities) in compliance with the international standards and recommendations;
- Systematic advanced and specialized training of professional staff;
- Realization of bilateral and multi-lateral cooperation at national and international level with related governmental and non-governmental institutions (UNESCO, ICCROM, ICOMOS, ICOM, European Council);
- Fulfillment of all the obligations pursuant to the international conventions and recommendations ratified by the state (for instant the Hague Convention of 1954 as well as the first and the second protocol; the Convention on World Natural and Cultural Heritage – 1972 etc.);
- Evaluation of vulnerability and risk pertaining to the cultural heritage in the territory of Republic of Macedonia;
- Encompassing of the cultural heritage in the NATIONAL PROGRAMME/ PLAN/STRATEGY for defense against crises and catastrophes.

Phase B – Phase involving the action of the hazard

According to the time duration, this phase is of a different intensity. It can be moment (earthquake), shorter (flood) or longer (war, negligence, etc.) phase.

This phase could also be referred to as the test phase. Namely, it is this phase in which the quality and the thorough fulfillment of the obligations contained in phase A are tested. The higher extent of fulfillment contributes to a lower extent of damage and vice versa.

Activated in this phase are all the mechanisms planned and established in phase A at both national and international level.

The elements of direct and indirect protection against the hazard effects (in this case it is the war) are also activated.

If we analyze the present conditions in Macedonia, we might say that there is no strict boundary between the three phases, but intermingling of the phases.

Namely, the effect of the hazard is terminated in part of the territory, which means that the heritage is in phase C (monastic complex of the Holy Virgin, v. Matejche, the Mosque in Prilep). Part of the territory is still undergoing phase B, i.e., it is still under the action of the hazard (Arabati Baba Teke).

So, we have combined effects and so shall be our response, i.e., it shall be combined.

Phase C – Phase after the termination of the hazard

This phase has three sub-phases as follows:

- Immediately after the termination of the hazard action;
- Short-term period after the termination of the hazard;
- Long-term period after the termination of the hazard.

In the “immediate” sub-phase, there is prepared and activated the Programme for a special insight into the state of the cultural heritage through which is estimated the type and extent of damage, with subsequent preparation of complete written, technical and photo-documentation to serve as a basis for preparation of a Programme of interventions qualified as:

- URGENT, to be realized at once;
- MEDIUM-TERM, to be realized within 1 – 3 years, after the beginning of Phase C, and,
- LONG-TERM, to be realized within a period of over 3 years from the beginning of Phase C.

Performed is an analysis with a realistic assessment of the extent of adequacy of the tasks and activities programmed in phase A. The obtained knowledge is to be incorporated into the existing ones or new ones are to be designed in compliance with the newly created needs.

It is for certain that this process in phase C enters and becomes process of phase A, i.e., the phase prior to the new action of the hazard. So, the circle is closed and starts again from the beginning.

In Lieu of Conclusion

Obviously, this global division of existence of cultural heritage through three phases, represents a continuous process that never stops.

It is a fact that we must have a strategy and a vision of further steps to be taken, taught by the experience from phase B- or the test made by the hazard that lasted and ended, in order that our cultural heritage suffers lesser damage.

Let this meeting be understood as a “small stone” in the mosaic of better protection of the existing cultural heritage now and in the future. So, if we cannot eliminate the hazard let us mitigate its effects.

Cultural Heritage under Threat: Prior, During and After the Armed Clashes- the Macedonia Case

Chronology of Events; February 2001- February 2002

Introduction

Since the midst of February 2001 till now, i.e., the beginning of February 2002, the events that have taken place in Republic of Macedonia have left a lasting, indelible and painful trail in its history.

We have witnessed horrible loss of human lives of Macedonian citizens, damage and destruction of property, damage and vandal destruction of cultural heritage that has been used for military purposes and ethnic cleansing, i.e., eradication of part of the history of the Macedonian people and the nationalities who live and create in this country.

In this chronology, we shall focus on only those events related to our interest and existence, i.e., the cultural heritage in Republic of Macedonia.

March-April 2001

Armed (terroristic) groups of extremists occupied the Citadel of Tetovo (archaeological locality - registered cultural monument) and used it as a bastion, military headquarters and military storehouse from where they started to shoot at the legitimate forces of Republic of Macedonia.

During the occupation of the Tetovo Citadel by the armed groups of extremists, the Ministry of Culture and the Republic Institute for Protection of Cultural Monuments informed the domestic and the international public about the illegal use of the cultural heritage for military purposes.

After the regaining of control, the damage to the archaeological site and its constituent parts was evaluated (architectonic and photo documentation). The documentation was sent to the UNESCO Secretariat in Paris.

May - June 2001

After the spreading of the military actions in Kumanovo - Lipkovo region, the terroristic groups of extremists occupied the monastic complex of the Holy Virgin in the area of the village of Matejche earlier in May.

This complex was used as headquarters, gunfire, a place for accommodation and healing of wounds, knowing that its historic and artistic worth of extraordinary importance, shall be a shield against the defensive attacks of the legitimate forces of Republic of Macedonia.

The Ministry of Culture and the Republic Institute for Protection of Cultural Monuments (RZZSK) again launched an appeal for release of the occupied cultural heritage and ceasing of its use for military purposes

The Macedonian National Committee of the International Council for Monuments and Sites - ICOMOS, as a branch of this international association was actively involved in animation of the domestic and international public about what was happening in Macedonia and the treatment of the cultural heritage.

Having witnessed the events referring to the giant Buda statues in Bamyan, Afghanistan that were blown up by the Talibans, who did not regard the appeals of UNESCO and all the countries worldwide, and wishing to involve itself actively in the efforts put by the Ministry of Culture, RZZSK and the entire public in Macedonia toward saving the Macedonian cultural heritage, the Macedonian National Committee prepared an appeal for the salvation of the Macedonian national heritage and forwarded it to the President of the International Council for Monuments and Sites - Mr. Pepet in order that it might be forwarded further to all the international and national governmental and non-governmental institutions.

The appeal contained a request for organization of UNESCO Monitoring Mission to be carried out by Macedonian and international experts who will evaluate the state of the structure and shall recommend urgent measures for its repair.

The contacts with ICOMOS, UNESCO (Paris), Ministry of Culture and RZZSK in Macedonia and the NATO officials (Mr. Hans Jorg Eif), KEBS (Mr. Carlo Ungaro), EU (Counselor – Mr. John Peny) and EU Monitoring Mission (Mr. Jon Roar Strandnes) in Macedonia referring to organization of a monitoring mission to the monastic complex of the Holy Virgin (v. Matejche) were resumed on a daily basis.

Based on data on abuse of cultural heritage in Tetovo and Kumanovo region, a priority list of structures to be visited and evaluated from the aspect of suffered damage was proposed.

The list included: the monastic complex of the Holy Virgin, Matejche, the church of St. George, v. Matejche in the Kumanovo-Lipkovo region as well as the Arabati baba Teke, the Multicoloured Mosque in Tetovo, the Tetovo Citadel, the monastic complex in the village of Leshok, the church of the Holy Virgin and the church of St. Athanasius in the immediate vicinity of the village in the Tetovo region.

The Minister of Culture - M. Sc. Ganka Samoilovska - Cvetanova and Mr. Hose Pinto Teixeira (head of the EU Mission in Macedonia) put enormous efforts into making the Macedonian Orthodox Church, the Islamic Religious Community, the Catholic Church in Macedonia and the Jewish Community in Macedonia, sign a Declaration for respect of religious structures and cultural monuments in the territory of Macedonia. The document was finally signed after long dragging out of the matter.

The author of this report saw the photos presenting the damage to the interior and the facade of the church in the monastic complex of the Holy Virgin (v. Matejche) taken by an EUMM monitor with a digital camera. These photos showed graphites on the facade and part of the apses where there were no frescos. Unfortunately this documentation was not made accessible to the Macedonian and international public despite the attempts made by MNK ICOMOS.

July 2001

The great endeavours made by ICOMOS - Paris, the International Blue Shield Committee, MNK ICOMOS and the Ministry of Culture resulted finally into a mission of the special delegate of ICOMOS- Paris and the Blue Shield Committee - Mr. Leo van Nispen to Macedonia (9 – 14 July, 2001)

Unfortunately, due to the known events referring to the murder of the soldiers from Bitola belonging to the security forces and the revolt resulting in setting of fire to a number of structures in the city of Bitola, the planned monitoring mission to the monastic complex of the Holy Virgin in Bitola was not realized since the international missions could not guarantee security.

The visit of Mr. Leo van Nispen was used for contacts with the Ministry of Culture, all the international missions in Macedonia and the embassy of Royal Netherlands in Skopje.

August 2001

The warmest month in the year - August brought the most horrible events. First of all, the Carsi Mosque (cultural monument) in Prilep was set on fire by the infuriated citizens of Prilep who lost 10 fellow citizens in the bloodshedding ambush set by the terrorists at the place called Karpalak on the Skopje - Tetovo road.

In the early morning of 21st August, the cathedral church of St. Lazarus (dating back to the beginning of the 20th century) within the monastic complex of the Holy Virgin (Leshok Monastery) in the village of Leshok was blown up.

This vandal act was condemned by the whole world, starting with UNESCO and all the international missions in Macedonia. The history marked another deed made by a sick human mind.

RZZSK elaborated a complete photodocumentation on the ruins that was shown to the world.

On August 28, the Macedonian believers visited the ruins on the occasion of the day of the Holy Virgin celebrated at the church within the complex that bears the same name. The believers visited the place accompanied by the monitoring missions in Macedonia despite the armed extremists on the surrounding hills.

Launched was an initiative for reconstruction of both destroyed structures by assistance of the international community headed by UNESCO and EU.

September - October 2001

The efforts of MNC ICOMOS toward realization of the monitoring mission to the Matejche monastery continued. After multiple endeavours and the visit to the structure paid by the employees of the NATO Mission in Macedonia, His Excellency – Mr. Hans Jorg Eif personally forwarded 15 colour photos showing clearly the vandal damage inflicted to the fresco-paintings with the graphites written by the terrorists. This was the first time in the NATO history that this military international organization forwarded documentation to a non-governmental institution.

The copies of this documentation were immediately sent to the Ministry of Culture and RZZSK after which the entire domestic and world public was familiarized and disgusted at these vandal acts of the terroristic groups of extremists.

The holiday of the Holy Virgin was approaching (21st September) and the inhabitants of the Matejche region decided to visit the monastery on that day.

After pressure exerted on all the relevant factors, it was agreed that this visit is realized and there happened what nobody could expect. Namely, knowing about the damage to the fresco-paintings of the church and wishing that these be not visible during the visit of the population, RZZSK and MNK ICOMOS were requested at the meeting in the embassy of Royal Netherlands to remove the damage for which financial resources will be awarded.

In their written response, both institutions did not accept the invitation but insisted that an expert insight be made first to define the type and extent of actual damage, with a particular note that the graphites on the frescos to be eliminated by the RZZSK experts be not touched at all.

Unfortunately, there happened the opposite. Prior to the realization of the expert mission (19th September), RZZSK only, without presence of MNC ICOMOS' representatives, confirmed the irretrievable damage to part of the fresco-paintings for which were informed the domestic and the international public.

After the preparation of the proposal for urgent interventions on the structure and signing of the agreement on financial support by the embassy of Royal Netherlands in Skopje, the MNK ICOMOS' proposal for the holding of an Urgent Regional Workshop on "Cultural Heritage under Threat During Armed Clashes - Macedonia Case" was accepted to be financed, according to the agreement, by the embassy of Royal Netherlands and the Ministry of Culture of Republic of Macedonia.

The efforts of the Ministry of Culture toward realization of UNESCO Mission in Macedonia received the greatest support by the UNESCO Director General during the UNESCO Conference in Paris.

The Macedonian case had previously been presented (by Dr. Lazar Sumanov, President of MNK ICOMOS) at the Workshop held during the Annual Session of the Bureau, the Executive and the Advisory Committee of ICOMOS in Dubrovnik.

November - December 2001 - February 2002

At the request of the sponsor, the organized regional workshop that was to be held in the period 12 - 16 December 2001 was postponed for the period 20 - 24 February 2002. It will be held in Ohrid, Republic of Macedonia, by participation of UNESCO, ICCROM, ICOMOS, ICOM, ICA, IFLA, European Council, NATO, KEBS, EU, EUMM and other (more than 20) representatives, representatives from 13 countries in Southeast Europe (over 15) and over 40 participants from different ministries, organizations and non-governmental institutions.

The objective of this regional meeting is to present the Macedonian case, exchange experience from such events and milieus and indicate possible activities to be taken at national and international level, IMMEDIATELY, IN NEAR FUTURE AND IN DISTANT FUTURE>

Within this context, a round table discussion on the same issue shall be held in Skopje on 8th February 2002.

In Lieu of Conclusion

This generally presented chronology is aimed at a brief presentation of the MNK ICOMOS' activities contributing to all the efforts of the society, particularly of the Ministry of Culture of Macedonia and UNESCO toward better, adequate and professional treatment of cultural heritage in Macedonia, which represents part of the common - world cultural heritage.

Referat av paneldebatt

Medverkande: Per Örneus, kansliråd, chef för humanitära gruppen på Utrikesdepartementet samt föredragshållarna. Moderator var överintendent Christina von Arbin från Statens försvarshistoriska museer.

Per Örneus inledde diskussionen: Värnandet om kulturen är en viktig del av svensk säkerhetspolitik. Kulturarvet är en förutsättning för civilisation och ett hotat kulturarv som ett hot mot livsbetingelser. Vad betyder egentligen brännandet av byar i Darfur, Sudan? Det handlar inte bara om människor som mördas utan även om kulturer som utplånas och därmed försämras förutsättningarna för drägliga livsbetingelser i framtiden. Vi har alla ett ansvar att skydda dessa olika slags livsbetingelser. Det är viktigt att det civila samhället provocerar ämbetsmannavärlden med fokus på just dessa frågor. Politik skapas genom ett tryck och ett medvetandegörande av dessa frågor. Det behövs debattartiklar, motioner m.m. Ingen förnekar värdet i dessa frågor men de måste komma högre upp på den politiska dagordningen. Att så inte skett kanske kan bero på att frågorna är alltför mångdimensionella och därför faller utanför ramarna. Vidare uttryckte Örneus sitt intresse för bildandet av en svensk Blue Shield kommitté.

Margareta Biörnstad, f.d. riksantikvarie och adjungerad ledamot i Kulturarv utan Gränser tog därefter vid och kommenterade: Politiker brukar referera till hur viktigt det är att dessa frågor befästs på gräsrotsnivå och sedan görs till föremål för diskussion på politisk nivå. Det är dock viktigt att det förs en dialog mellan politiker och civilbefolkningen. En dialog som drivs från båda håll. Vilken roll spelar kulturdepartementet? Räknas kulturdepartementet som en påtryckande kraft som kan och bör lobba för dessa frågor? Margareta Biörnstad ställer även följande frågor till militären;

- Hur samtalar militärer över nationsgränser i dessa frågor?
- Vad kan militären på plats uträtta för att rädda ett hotat kulturarv?
- Behövs en svensk Blue Shield kommitté?
- Vem ska ta kostnader för att skapa försoning, exempelvis såsom Sverige gjort i Bosnien och Hercegovina?

Avslutningsvis knöt hon an till de senaste händelserna i Nederländerna (det politiskt laddade mordet på den kontroversielle filmaren Theo van Gogh) för att därigenom visa på vikten av att förbereda sig på förödelser och upplopp av detta slag, såväl inom landet som utomlands.

Sedan tog diskussionen vid. Bengt OH Johanssons förslag med en svensk Blue Shield kommitté mottogs av ett allmänt bifall. Per Broström påpekade att en svensk Blue Shield kommitté skulle kunna tala om var svenska byggnader etc. som är värdefulla ur ett kulturarvsperspektiv finns. Vi måste även tänka på hur vi ska agera om någon angriper dessa. Frågan om hur Sverige ska eller bör arbeta med sin egen beredskap då kulturarvet hotas t.ex. vid översvämningarna i Småland kommer att diskuteras vidare inom Riksantikvarieämbetet.

Det konstaterades även att det är viktigt att arbeta för att medvetandegöra problematiken kring om Haagkonventionen och kulturarvet som ett mål i krigföringen för personer som arbetar inom det militära. Ulf Henricsson poängterade att det inte handlar om legala hinder utan snarare om brist på vilja och resurser. Man kan inte rädda alla kulturellt värdefulla byggnader utan man får bestämma sig för vad man ska prioritera eftersom styrkorna inte räcker till. Politiker vill i regel inte att soldaters liv riskeras för att försvara byggnader. Även för befäl handlar det om fara för soldaters liv som inte får riskeras på ett otillbörligt vis.

Aspekten med det mänskliga minnet som en bromskloss till försoning mellan folkgrupper togs även upp till diskussion. Människan glömmer inte så lätt om hon har upplevt oförrätter. Det mänskliga minnet är långt men kan förkortas om politiker och andra arbetar för den saken. Om man däremot uppmanar folket att minnas vad de varit utsatta för kommer befolkningen aldrig att kunna gå vidare. Det är viktigt att låta människor glömma och gå vidare med sina liv. Att restaurera kulturellt viktiga byggnader som skadats i konflikter verkar som en katalysator till en försoningsprocess mellan olika folkgrupper ansåg Bengt OH Johansson.

Sedan diskuterades att det faktiskt i lagar slås fast att kulturarv inte får användas som militära mål, men trots det så är det precis vad som sker, t.ex. i Falluja, Irak. Ledarna måste ta ansvar för att försvara de lagar som skyddar kulturarvet. Dick Sandberg, projektledare i Pristina, Kosovo för Kulturarv utan Gränser, tog upp exemplet med marskravallerna i Kosovo som hade kunnat hindras eller åtminstone lindrats om militären hade ingripit. Tyska soldater stod i två dagar och betraktade förödelsen som utfördes av extremister. Svenska trupper förmådde dock stoppa viss förstörelse. Dessa kravaller har fört Kosovo tio år tillbaka i försoningsarbetet. Ulf Henricsson svarade att det kan vara svårt att dra rätt slutsatser i sådana situationer trots att man sitter inne på all information. Man har inte mandat att riskera liv. Troligen hade de tyska styrkorna inget mandat att ingripa, medan de svenska styrkorna tilläts vara mer fria i sitt handlande.

Moderatorn Christina von Arbin rundade av diskussionen med att konstatera att det finns ett brett intresse för dessa frågor från många olika håll. Det finns både verktyg och regler. Frågan som återstår är - hur för vi dem samman och hur går vi vidare med detta arbete?